

EMAKUME EZKUTATUAK, ROL ONARTUAK

Zergatik ez dira emakumeak aipatzen herriko historian?

Ixiar Pagoaga Soraluze

Nire irakasle lanetan emakumeen absentziak edo aipamen murriztaileak (amatasuna, etxea, zaintza...) kezkatu naute. Kostata topatu behar dira Erdi Arotik hasita izan diren emakume ausartak eta eremu desberdinetan nabarmendu izan direnak, beraz, irakurri beharrekoak Christine de Pizan (1364-1430) edo Margarita Angulemakoa Nafar Erresumarekin lotura izana, adibide gisa. Testu liburuetan santak edo mojak errazago jasotzen dira: Santa Teresa, Juana de Arco...

Ba horrela joan naiz artxibora, herrian zer dagoen jasota galdeginez neure buruari: ezkutatzen gara edo gaituzte?

Garai bat aukeratzekotan II. Errepublika aproposa iruditu zait, non emakumeek botoa ematea lortzearekin batera zenbait eskubide lortu zituzten: abortua, dibortzioa eta berdintasunaren aldeko urrats handiak lege mailan, emakume eta gizonentzat. Eta Errepublika garaiko aipamen ezarengatik Gerra Zibilaren hasierari heldu diot.

Nire asmoa, izanak izena duenez, izenen eta emakumeak egindakoaren bila sartu naiz Hernaniko Agiritegian, eta garai berri eta aurrerakoi horretan honekin aurkitu naiz.

Kudua Fototeka

1933. urtean izandako hauteskudeen irudia, emakumeak ilaretan bozka emateko prest.

II. ERREPUBLIKA (1931-1936)

Herritar gizonak hauteskunde bidez Errepublika, Eibarren hasita, aldarrikatzen dute apirilaren 14an.

1931ko apirilaren 22an herriko Udalaren aktetan zenbait aldaketa aipatzen dira: Plaza Nagusia Errepublika izendatu, Alfonso XIII kendu eta berriro Kale Nagusia izendatu, eta euskaraz eta gaztelaniaz izena ipini. Benefizentziako Juntan parekidetasuna eskatzen da, haur hezkuntzako maistrak euskara jakitea...

Telefonistak, maistrak, garbitzaileak eta otorduren bat udal gizoni prestatzen zioten emakume gutxi batzuen izenak agertzen dira. Etxe eta negozioen jabegoa gizonen eskuetan, alargun edo alaba bakarrak izan ezean.

Antolaketa indartzen hasten da Centro de Solidaridad Vasco, Izquierda Republicana, Partido Nacionalista Vasco, Emakumeak... eta auzoetarako eskolak, gau eskolak, antzerkiak, poesia emanaldiak... Baina bi absentsia edo hutsune nabarmenak joan dira nire irakurketak aurrera egin ahala: dena gaztelaraz eta emakumeen erreferentziarik gabe.

Garaiko emakumeen egoera adierazten duten zenbait datu:

- 1931ko zerrendetan, 1.400 hautesle.
- 1932ko erroldan 6.280 biztanle ziren herrian.
- 1932ko zerrendetan, 3.233 hautesle, emakumeak sartzen dira, eta adina jaisten da 23 urtera.

Eta **irakaskuntza lanbideari** dagokionez, 1933ko estatistikan 21 irakasle azaltzen dira:

- Kaskoan: 16 maisu-maistra.
- Fagollagan: maistra 1.
- Pagoagan: maistra 1.
- Jauregin: maistra 1.
- Floridan: maistra 1.
- Lasarten: maistra 1.

21 irakasle, 14 maistra eta 7 maisu. Gipuzkoako buletinaren, 1931an 529 mutil eta 522 neska daude eskoletan, eskolaurrean, 702 neska-mutil.

Auzoetako irakasle guztiak, maistrak. Kategoriak zeudela dirudi!

Eskola derrigorrezkoa zen 14 urte arte, baina eskolatzeko estatistiketan ikusten da 12 urtetik gora gutxi joaten zirela eskolara, lana, senideak zaindu beharra eta antzeko eginkizunak medio. Asistentzia Udalak kontrolatzen zuen, maistrek Udalean entregatzen baitzuten asistentzi orria.

Orduan ere maistrak gehiengoa zuten eskolan, baina Eusko Ikaskuntzak antolatutako "Bilingüismo kongresu"ra bi maisu joan ziren. Beste horrenbeste pedagogiko bileretara. Erakunde berberak antolatutako kurtso baterako bekak ere bi gizonetako eraman zituzten.

Industriari dagokionez, 1940 aurretik Hernanin egon ziren fabrika esanguratsuenak hauek dira:

- Remy (30 langile).
- Santiago Carrero (33 langile).
- Fabrica de tejidos del Pirineo.
- Biyak-Bat (75 langile).
- Mendia (120 langile).
- Montes (35 langile).
- Fundiciones del Norte (75 langile).
- Aristegui, Cerámicas de Hernani (45 langile).
- Cerámicas San Miguel.¹

Etxeko lanak, neskameak, tabernetakoak, dendetakoak ez dira inongo dokumentuetan agertzen.

Remy, Carrero eta paper fabriketan emakume askok egin zuten lan.

Erreferentzi modura, Gipuzkoan 1900.ean honela bananduta agertzen dira lan sektoreetan gizon-emakumeak²:

- Nekazaritzan: gizonen %52,2; emakumeen %14,8.
- Industrian: gizonen %29,0; emakumeen %37,6.
- Zerbitzuetan: gizonen %18,6; emakumeen %47,7.

1936KO UZTAILA ONDOREN

Desilusio apur batekin, administrazio aktak, hauteskundeetako zerrendak, pertsonala, patrimonioa, eta harreman zibilak... irakurri ondoren 1936ko altxamendu faxistaren ondorengo dokumentuetara (1936ko irailean) jotzen dut: "Gerra eta gertakizun politikoak". Garbiketa-prozesu atalean irizpide garbiak bidaltzen dituzte Barne Erregimeneko Batzordetik. Informe eskariak Gobernu Militarretik, Guardia Zibiletik, kartzeletatik... alkateari zuzenduak dira.

1936ko abenduaren 6tik 1937ko abenduaren 13ra 151 emakumeri buruzko informeak eskatzen dituzte eta alkatezaren erantzunak daude.

Artxibategian dauden pertsonen datuak partzialak eta hutsunez beteak dira:

- ANV.
- Sozialistak.
- Centro Solidaridad Vasco: 331 afiliatu, 68 emakumezkoak.
- Solidarios Vascos: 73 afiliatu gizonetzko.
- Emakumeak: 66 afiliatu, 10 "absente".
- Izquierda Republicana: 19 gizon afiliatu.

Ikaragarri esanguratsuak garai honetako alkateek emakumei jartzen zizkieten balorazioak: "rojas indeseables", "milicianas,... lo peor de lo peor", "comunista, hizo entie-

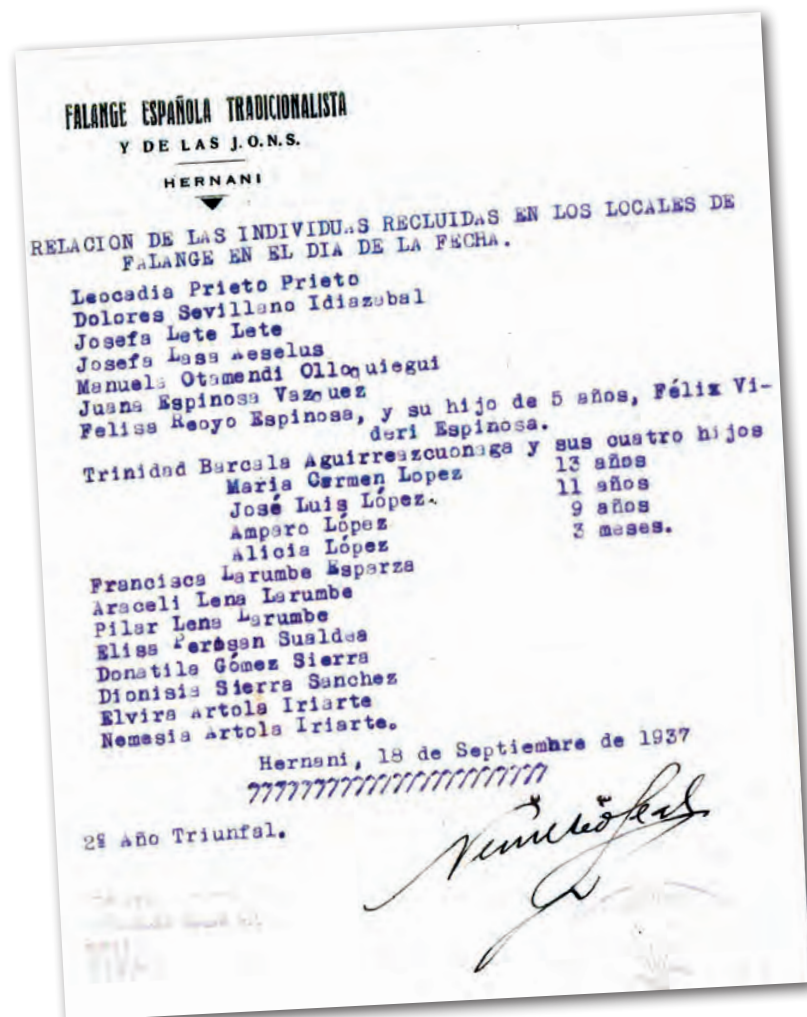
rro civil a su madre", "muy roja, iba a manifestaciones con el puño en alto, lenguaje soez y blasfemo"...

Eta beste batzuetan: "buena conducta", "conducta intachable"...

Kopuruak honela klasifikatuak daude:

- %60 gorriak, komunistak edo ezkerrekoak.
- %18 abertzaleak.
- %18 apolitikoak edo ezezagunak.
- %4 eskumakoak.

Garbiketa horretan 1937ko irailaren 18an 17 emakume izen-abizenekin, eta 6 ume agertzen dira Lasarteko Falangereen kartzelan.

"Relación de las individuos recluidas en los locales de Falange en el día de la fecha" (1937ko irailaren 18an).

Lortu ditudan 151 izen eta bi abizen, gehienetan; adina 17rena bakarrik azaltzen da, eta horiek gazteak, 2 kenduta. Emakume hauen zerrendak jarriko nituzke, baina ez dakit beraien ondorengoek nahiko luketen, eta emaku-

¹Garoa Gonzalez Fernandez, 2004. ²INE eta Fundación BBVA-IVIE (Población nº 3).

CLARA LEMA LARUNBE

Há sido lo peor de lo peor bajo todos conceptos. Asidua concurrente a todas las manifestaciones de carácter comunista, con puño en alto. Se ha distinguido siempre por su carácter exaltado y haber intervenido en protestas de carácter político, incluso dentro de la Casa Consistorial. Activa militancia durante el Movimiento, de las que decían que había que cortar la cabeza a las derechas. Su regreso a la localidad ha causado indignación a todas las personas de orden. Su vocabulario ha sido soez y blasfemo.

Hernani, 11 noviembre 1937, II Año Triunfal.

JA. Alcalde,

ISABEL MUGICA

Era de ideas nacionalistas, formaba parte de la agrupación llamada de EMACUMES, según relación que obra en esta Alcaldía, formada por la Guardia civil, no se ha conocido actuación durante el movimiento en esta villa. Conducta y moralidad ~~inmaculadas~~ intachables.

Hernani, 11 noviembre 1937, II Año Triunfal.

El Alcalde,

1940ko hamaikadan emakume asko lanean zituzten papegintzan.

meen onarpena lortu nahian zauriak irekitzea ez da nire nahia, beraz, kontraesan honetan urrats bat emanen dut.

Hernanin 120 fusilaturen datuak jaso dira, 9 emakume, eta bederatzia adin eta pertsona-daturik gabe azaltzen dira. Bi adibide: "Zenbait kasutan, aitak edo amak ordaindu zuen errepublikaren aldeko semeren bat izana. Esate baterako, seme komunista izateagatik fusilatu zuten 64 urteko Dominica Artola, eta semeetako batzuk errepublikazaleak izateagatik -beste aldekoak ere bazituen- Petra Heredero, Donostiako etxe bateko atezaina. Horixe da heriotza batzuk azaltzeko aurkitzen dugun azalpen bakarra"².

Fusilamendu eta kartzela goi mailako errepresioa da, gizonezkoiei aplikatua. Emakumeek duintasunaren kontrako errepresioa jasan zuten, lotsa eta beldur gordea sorrarazten duena: bortxaketa, ilea zerora moztu, a-kain-belar olioia eman eta kalera atera, desfila arazi...

Lortutako berdintasun eta askatasun guztiak kenduz, gizon nahiz emakumei, askatasun eza, bereziki emakumei: frankismoko emakume ereduak umek egitea, elizaren laguntzarekin (emakumea-ama) eta familiako ardatz "pribatua" izatea zen. 1938an Lan Foruak agintzen zuen "liberaría a la mujeres casadas del taller y la fábrica"³.

Aurretik abonatua zegoen emakume eredu hori, Errepublikara garaian ere emakumeen antolaketa independentea eta autonomia ez ziren ongi ikusten. Legeak onartu arren (abortua, besteak beste) aplikatzeko zailtasun izugarriak: "Por muy libertarios que fueran, su padre y sus hermanos, les parecía que las mujeres estaban para servirles las tareas de la casa... protestaba Concha Liaño"⁴.

Gerra garaian prostituzioak %40 gora egin zuen. Emakumeen ia erdia alfabetatu gabea zen. Hala ere emakumeak parlamentura iritsi ziren, langile mugimenduan antolaketa gaitasuna erakutsi zuten, horietako adibide bat Pasionaria izan zen (nahiko gaizki azaldu zaigun emakumea), eta isiltasun historikoarekin hautsiz aldizkari mordoa kaleratzeko gai izan ziren: "Mujeres libres", "Compañya", "Emancipación", "Muchachas", "Mujeres", "Noies"...

Nafarroan ikaragarriko errepresioa jasan zuten, eta jarraituz emakumeen parte hartzearekin desgiziako mugimendu horretan, 229 maistra-maisu izan ziren zigortuak, 146 gizonezko eta 83 emakumezko⁵.

Esan beharrik ez dago, datu hauek ikusi ondoren, emakumeek aukera izan zutenean gizarteko parte aktibo eta publiko bihurtu zirela.

Gaur egun ere horrela ikusten da: subjektu pasiboa. "Gizonak frontean zeuden bitartean, emakumeak, errepresioa beraien haragitan jasan zuten, batzuetan, anaiak errepublikaren aldeko gerrara joan zirelako, bestetan aita izaten zelako gerrara joan zena, edo senarra agian ere bai..."⁶.

1970ETIK AURRERA

Ikasi da jaso eta eman, eta egin bidea. Ezin dugu zero-tik abiatu, oinez aspaldi ikasi zuten emakumeek.

Berrero atzerapenak indartzen (oinarrizko eskubideetan) eta erlijioarekin ezinean dabiltzanez, kontsumoa jainkotu eta amatasuna suspertuz. Botereek Emakumea goraipatuz, ez emakume anitzak, eta itxurak bete. Geuk ere sinesten dugu zaintzan atzerritar bat sartzen denean hemengo emakumea liberatzeko dela, zaintza emakumeen ardura al da? Etxeko lanak emakumeenak al dira? Edo bestela instituzioei eskatzen diegu dena. Norbera-rena gobernatu behar dugu, gure etxeak ireki, giza sare errealeak eraiki. Aita estatuari exijitu bai, baina mendeko bihurtu ez.

Lehen eta orain aldatzen ez den oinarrizko gauza bat dago azpian: emakumea familiaren sostengu nahi da edo behar da. Ez dut uste behar ekonomikoa denik soilik. Lan erreproduktiboa zenbait herrialdetan estatuak beregain hartu du, hala ere familia eredu ezberdinak bere botere eta hierarkia funtzioa mantentzen jarraitzen du. Emakumeen liberazioa ez du lanak, ikasketak... soilik ematen, nahiz eta urrats garrantzitsuak izan.

Ez da sistema patriarkala zalantzan jartzen, hausten... eraldaketa bat eman ahal izateko. Gu geu, emakumeok jabetuz gizarte osoaren egitekoa da oinarrizko aldaketa, hobeto bizitzeko: bortizkeria gutxiagorekin, justizia eta harreman hobeeekin, hazkuntzan gehiago gozatuz eta pentsaera askeago bat eraikiz.

Iturriak

- Hernaniko Udal Artxiboa.

Bibliografía

- Mikel Aizpuru (zuzendaria), Urko Apaolaza, Jesús Mari Gómez eta Jon Odriozola: "1936ko udazkena Gipuzkoan. Hernaniko fusilatzeak". Alberdania Memoria 35. Hernaniko Udala, 2007.
- Usoa Barrutiabengoa Olazabal, Nerea Elias Muxika, Garoa González Fernandino eta Arait Rodríguez Guitierrez: "Ahotsak. Emakumeak historian, Hernani (1936-1970)". Hernaniko Udala, 2004.
- Garoa González Fernandino: "Industrializazioa Hernanin". www.kondaira.com, 2004.
- Cándida Calvo Vicente: "La enseñanza en la zona rural guipuzcoana durante el primer franquismo". Vasconia 27, Eusko Ikaskuntza, 1998.
- Urko Apaolaza Ávila: "Aldaba joka. Hernani: ahozko historia txikia (1931-1981)". DOBERA Euskara Elkarte, 2003.
- Mary Nash: "Rojas: mujeres republicanas". Taurus. Barcelona, 2006.
- Llum Quiñomero: "Nosotras que perdimos la paz". Foca. Madrid, 2005.
- Jon Odriozola: "Hernaniko aiene eta ajeak Gerra Zibilaren altxoan" (argitaratu bage, Hernaniko udal artxiboan).
- Begoña Gorospe Pascual: "Orduan eta orain". Hernani 1993 Urtekarian (53-58 orr.). Hernaniko Udala, 1993.
- Eulali Aranburu Urkizu: "Mª Dionisia Liceaga y Aguerre" Hernani 1996 Urtekarian (39-46 orr.); Hernaniko Udala, 1996. "Arriatsuko eskolaren historia" Hernani 2002 Urtekarian (27-35 orr.); Hernaniko Udala, 2002. "Jostunak eta jostundegiak Hernanin" Hernani 2003 Urtekarian (56-60 orr.); Hernaniko Udala, 2003. "Fagollaga auzoko eskola" Hernani 2005 Urtekarian (112-123 orr.); Hernaniko Udala, 2005.
- María José Ruiz Vilas, Jose Mari Esparza Zabalegui eta Juan Carlos Berrio Zaratiegui: "Navarra 1936: de la esperanza al terror" (2 liburuki). Altxafaylla Kultur Taldea, 2003.

³ Mikel Aizpuru, ..., 2007. ⁴ Mary Nash, 2006. ⁵ Llum Quiñomero, 2005. ⁶ María Jose Ruiz Villas..., 2003. ⁷ Urko Apaolaza Avila, 2003.